

تبیین اجزاء قوام‌بخش تفکر مراقبتی با تأکید بر مبانی و پیامدهای اخلاقی آن در برنامه فلسفه برای کودکان (فبک)

لعیا رحیم زاده^۱، دکتر معصومه صمدی^{۲*}، دکتر فهیمه انصاریان^۳

۱. دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. گروه علوم تربیتی، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، تهران، ایران

۳. گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۰۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۱)

چکیده

زمینه: تفکر مراقبتی به معنای رعایت اصول گفت‌وگو، پذیرش شرایط و ویژگی‌های طرف دیگر گفت‌وگو، رعایت نوبت، همدلی، قضاوت اخلاقی و ... است. هدف اصلی مقاله حاضر، تبیین اجزاء مفهومی تفکر مراقبتی در زندگی در حوزه آموزش فلسفه برای کودکان و ارائه چارچوبی برای آن با روش توصیفی-تحلیلی و با تأکید بر مبانی اخلاقی این تفکر و نیز پیامدهای اخلاقی آن است.

نتیجه گیری: برای دستیابی به هدف مطالعه، با رویکردی کل‌نگر، ابتدا منابع کتابخانه‌ای و مطالعات کیفی و کمی پیرامون فلسفه برای کودکان و تفکر مراقبتی، جمع‌آوری و دسته‌بندی و طبقه‌بندی شد. بر اساس نتایج مطالعه، آنچه که از اهمیت بسزایی برخوردار است، این است که در آموزش تفکر مراقبتی، با حجم زیادی از مطالب و محتواها سر و کار داریم که بومی نشده است، بنابراین نیاز است تا با بومی‌سازی برخی از محتواها و نیز تأمل بیشتر و مبنایی‌تر بر غایت این آموزش، ضمن بهره بردن از ویژگی‌های بسیار مثبت تفکر مراقبتی، سویه‌های اخلاقی این نوع از تفکر را مضاعف کنیم. این تحقیق با نشان دادن جغرافیای مفهومی تفکر مراقبتی، ویژگی‌های مثبت اخلاقی این نوع تفکر را برجسته کرده است و در ضمن از نقص‌های آن نیز غفلت نورزیده است و با اشاره به موانع موجود بر سر راه آن، سرخط‌های کلی برای رفع این نواقص را ارائه داده است تا از این طریق بتوان این نوع تفکر را که واجد ویژگی‌های بسیار مثبتی است، در خدمت ارزش‌های متعالی اخلاقی قرار داد.

کلیدواژگان: تفکر مراقبتی، تعلیم و تربیت اسلامی، پیامدهای اخلاقی، برنامه فلسفه برای کودکان.

سر آغاز

در بسیاری از محافل آموزشی به جای اینکه برای پرورش استعدادها، فکری و عاطفی و نیز مهارت‌هایی همچون مسئولیت‌پذیری^۲ و... در زندگی عملی اهمیت قائل باشند، بر حفظ اطلاعات و محتویات برنامه‌های آموزشی^۳ تأکید می‌کنند. این روش‌ها معمولاً باعث ترویج سبک انفعالی تعلیم و تربیت می‌شود، درحالی‌که جامعه به افرادی پویا و فعال و دارای روحیه‌ای دغدغه‌مند نسبت به ارزش‌ها و تعاملات فرافردی نیازمند است (۱-۳).

ویژگی‌هایی همچون تشویق به تفکر خلاق^۴، تشویق به تفکر دسته جمعی و تشویق به اهمیت دادن به دیگران سبب می‌شود تا کودک بتواند با کسب مهارت ارتباطی _ اجتماعی^۵ در آینده راه خود را در جامعه به نحو مناسب‌تری پیدا کند، درحالی‌که در روش‌های به کار رفته در آموزش و پرورش فعلی، به این جنبه‌ها کمتر توجه شده است.

تغییرات سریع و بی‌پایان در جهان امروز و بی‌ثباتی و پیچیدگی روزافزون آن، ضرورت به‌کارگیری روش‌ها و شیوه‌های جدید را برای مواجهه با این پیچیدگی‌ها برجسته می‌کند. امروزه افکار و آراء گوناگون، به طرق مختلف، از هر سو به سمت انسان هجوم می‌آورند و سعی می‌کنند تا به درست یا به غلط افکار وی را تحت تأثیر خود قرار دهند. این تأثیرات فکری به نوبه خود بر رفتار و خصوصیات اخلاقی^۱ نیز تأثیر خواهد گذاشت. از این رو در دنیایی که حجم اطلاعات جابجا شده در آن سرسام‌آور است و به هیچ وجه با گذشته قابل مقایسه نیست، نیاز به مهارت‌های نوینی است که بتواند انسان را از تأثیرات سوء چنین فضایی محافظت کند. انسان یا می‌تواند تمام آنچه را به سوی وی گسیل شده است، کنار بگذارد، یا می‌تواند تمام آن‌ها را بدون تأمل بپذیرد، اما هر دوی این رویکردها نادرست است و باید رویکردی دیگر اتخاذ کرد.

دکتر معصومه صمدی و همکاران: تبیین اجزاء قوام‌بخش تفکر مراقبتی با تأکید بر مبانی و پیامدهای اخلاقی آن در برنامه فلسفه برای کودکان (فبک)

به ارزش‌ها بها می‌دهد، تفکر مراقبتی است؛ این تفکر شامل حس دریافتی فرد از جهان اطراف، تفکر به امور ارزشمند، اخلاقی یا وجدانی، تفکر راجع به اولویت‌ها و چیزهایی که ارزش مراقبت و توجه خاص دارد، و تفکر راجع به چاره‌های کارساز یا اقدامات حمایت‌گرانه برای بهبود امور جهان، و یا توجه به آرمان‌هایی است که برای دنیای بهتر می‌توان در سر داشت (۳).

البته باید توجه کرد که تفکر مراقبتی از بعد شناختی آن تهی و به یک احساس صرف تبدیل نشود. محقق معتقد است مراقبت در برنامه فلسفه برای کودکان بیش از آن که حالتی صرفاً عاطفی باشد، عنصری شناختی-عاطفی است (۵).

نکته مهم دیگری که در تفکر مراقبتی باید به آن اشاره کرد، جنبه فرافردی و اجتماعی آن است. مراقبت اصولاً بر یک رابطه دلالت دارد و فاعل این رابطه همواره یک انسان است، اما ایژه آن ممکن است انسان (شامل شخصی دیگر و یا خود فرد)، و یا یک شیء، یک فعالیت، یک موضوع و غیره باشد (۱). مهمترین عنصر مراقبت را ارتباط متقابل^۷ است و فواید مراقبت در یک رابطه متقابل تکمیل می‌شود. مراقبت حالتی از مجذوبیت همراه با جابجایی انگیزشی، و احساس مسئولیت نسبت به کسی یا چیزی است (۶).

تفکر مراقبتی اثرات چشمگیری دارد که به همراه دو نوع دیگر تفکر، یعنی تفکر خلاق و تفکر انتقادی، مجموعه‌ای کامل را شکل می‌دهد. بنابراین تفکر مراقبتی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و برخی از توانایی‌ها بدون رشد آن امکان بروز و ظهور پیدا نمی‌کند و از همین روست که برخی محققان، بر این باورند که برای رسیدن به بهترین نتیجه در پرورش، تفکر مراقبتی باید در طول درس و تحصیل دانش‌آموزان جای داده شود (۷).

مبانی دینی و فلسفی-اخلاقی تفکر مراقبتی

کلیدواژه تفکر مراقبتی به معنای رعایت اصول گفت‌وگو، پذیرش شرایط و ویژگی‌های طرف دیگر گفت‌وگو، رعایت نوبت، همدلی^۸، قضاوت اخلاقی^۹ و دیگر اصولی که در سرتاسر این مطالعه مورد تأکید قرار گرفته است، تفکر مراقبتی در اندیشه اسلامی در این آیه پر مغز قرآن نمودار می‌شود که «اگر آن دو [پدر و مادر] سعی کنند که تو چیزی را که بدان علم نداری شریک من انگاری، فرمان ایشان مبر، و در دنیا با آنها به نیکی معاشرت کن» (لقمان/ ۱۵). یکی دیگر از نمونه‌های تفکر مراقبتی جدال احسن در اندیشه قرآنی است. «ای پیامبر! مردم را با حکمت (و گفتار استوار و منطقی) و پند نیکو، به راه پروردگارت بخوان و (با مخالفان) به شیوه‌ای که نیکوتر است جدال و گفتگو کن، همانا پروردگارت به کسی که از راه او منحرف شده آگاه‌تر است و (همچنین) او هدایت‌یافتگان را بهتر می‌شناسد.» (نور/ ۱۲۵).

یکی از بصیرت‌های مهمی که در تفکر دینی^{۱۰} وجود دارد و مبنایی برای اخلاق مراقبت^{۱۱} است، توجه توأمان به عدالت و احسان است. در غرب برخی محققان به این مسأله توجه کرده‌اند. آنها بر این باورند که اخلاق مراقبت، بر آن است تا کاستی اخلاق مبتنی بر عدالت و اخلاق مراقبت

در سیستم کنونی صرفاً سعی می‌شود تا برخی از اصول اخلاقی را به کودکان آموزش داده شود، اما کمتر تلاش می‌شود تا آن‌ها یاد بگیرند که چگونه باید این اصول را در محیطی که در آن زندگی می‌کنند پیاده کنند و به کار برند. بنابراین در آموزش‌ها بر جنبه‌های عملی کمتر توجه شده است. یکی از حیطه‌هایی که در این رابطه اهمیت دارد تفکر مراقبتی^۶ است. تفکر مراقبتی مهارتی است که می‌تواند این ارزش‌ها را از قوه به فعل درآورد. با توجه به این مهم، در این مطالعه، ابتدا تفکر مراقبتی در میان دو نوع تفکر دیگر، یعنی تفکر خلاق و تفکر انتقادی، برجسته شده است و در ارتباط با شبکه مفهومی «تفکرورزی» مورد شناسایی قرار گرفته است. به این صورت تفکر مراقبتی به عنوان تفکری که ویژگی‌های خاص و متفاوتی نسبت به دو تفکر دیگر دارد، برای پژوهش منفک می‌شود. در مرحله بعد خود مفهوم تفکر مراقبتی مورد تحلیل قرار می‌گیرد و «مبانی علمی و فلسفی»، «ابعاد»، «اصول» و «روش‌ها» آن توصیف می‌شود. برای توصیف این مؤلفه‌ها به صورت هدفمند منابع موجود بررسی، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل شده است و در نهایت حاصل کار به نگارش درآمده است. سپس تمام مؤلفه‌ها به صورت یک کل در کنار هم قرار گرفته است تا چارچوبی مفهومی برای تفکر مراقبتی در برنامه فبک ارائه شود.

در این تحلیل مشخص خواهد شد که تفکر مراقبتی واجد مبانی فلسفی-اخلاقی است و همچنین آثار و پیامدهای اخلاقی خواهد داشت و از نظر اجتماعی موجب بهزیستی خواهد شد. البته موانعی نیز در حوزه تفکر مراقبتی بر سر راه بروز جنبه‌های اخلاقی وجود دارد که این موانع بررسی و راهکارهایی برای رفع آن‌ها ارائه خواهد شد.

تفکر مراقبتی

برای فهم معنای تفکر مراقبتی، باید به نوشته‌های متیو لیپمن، پیشگام فلسفه برای کودکان، پرداخت. او در کتاب تفکر در تعلیم و تربیت بعد از تشریح تفکر خلاق و تفکر انتقادی، نوع دیگری از تفکر را تحت عنوان تفکر مراقبتی مطرح می‌کند (۱). برخلاف تصور رایجی که عموماً در فلسفه وجود داشت مبنی بر اینکه باید عواطف و احساسات را از تفکر بیرون کرد تا به یک موضع موجه و عینی رسید، طرح تفکر مراقبتی بر این نکته تأکید می‌ورزد که باید نقش عواطف و احساسات را نیز در تفکر مورد توجه قرار داد. به نظر لیپمن تفکر مراقبتی مبتنی بر این مدعاست که احساسات و عواطف احکام [=قضاوت] هستند: احساس انتخاب است، احساس تصمیم است، احساس حکم [=قضاوت] است. برخی محققان بر این باورند که احساسات شکلی از تفکر هستند، زیرا آن‌ها تولید حکم می‌کنند (۱). به عنوان مثال اینکه در میان تمام عناصر، طلا از ارزش بالاتری برخوردار است و حکم به با ارزش بودن آن می‌شود ریشه در جنبه‌های صرفاً منطقی ندارد، بلکه در انتخاب‌ها، احساسات و تصمیمات ما ریشه دارد. بنابراین لیپمن با طرح تفکر مراقبتی، به بعد دیگری از تفکر که منطقی نیست، توجه می‌کند (۲).

تفکر مراقبتی، تفکری است که از هیجانان و احساسات ما نشأت می‌گیرد، اما به همان اندازه نیز مبنای شناختی دارد (۳ و ۴). تفکری که

مراقبتی نیز می‌توان همین دوسویگی را دید. از جنبه‌ای دیگر، تفکر مراقبتی را می‌توان در مسیر اخلاق، دارای هدف غایی سعادت‌مندی و کمال دانست که مبتنی بر رشد همه‌جانبه فرد به‌خصوص رشد اخلاقی فرد به‌عنوان ضرورت اولیه این مهم است.

همچنین تأکید برخی از فلسفه‌های اخلاق^{۱۳} بر واقعی بودن قوانین اخلاق، در برابر قراردادی بودن آن‌ها، مبنایی را فراهم می‌کند تا به حسن و قبح اعمال توجه شود و در تفکر مراقبتی، و در روند گفت‌وگوهایی که در برنامه‌های فلسفه برای کودکان تدوین شده، بر این حسن و قبح‌ها تأکید شود.

تفکر مراقبتی ضمن داشتن مبانی فلسفی، می‌تواند برخی از معضلات فلفی را نیز حل کند. یکی از این معضلات دوگانه «است» و «باید» است. «نل نادینگر تلاش می‌کند تا موقعیت اخلاق مراقبت را در جغرافیای نظریه‌های اخلاقی موجود تعیین کند. از نظر وی نخستین ویژگی این نظریه اخلاقی آن است که فاصله معروف و پرنشدنی بین «است» و «باید» را که از زمان هیوم رو به فزونی بوده است، نادیده می‌گیرد. به نوشته او «چه باید کرد» ما بخشی از «چگونه‌بودن» ماست و نمی‌توان میان آن دو شکافی گسترده و گذرناپذیر تصور کرد.» (۸).

مبانی علمی تفکر مراقبتی و نظریه رشد اخلاقی

اگر به انسان به‌منزله عامل بنگریم، عمل انسان دارای مبانی شناختی، انگیزشی و ارادی است (۱۲). با فراهم شدن مبنای مذکور برای یک رفتار، آن رفتار به عمل تبدیل می‌شود، هرچند این رفتار در شکل نخست، عمل نبوده باشد. از سویی، نظر بر آن است که عمل آدمی با محدودیت‌های مختلفی مواجه است. این محدودیت‌ها شامل انواع مختلفی است:

- نوع بدنی (ضعف جسمانی)
- نوع نفسانی (ضعف نفسانی)
- نوع عقلی (شناخت‌ناپذیری برخی از مراتب وجود)
- نوع اجتماعی (قدرت سنت‌های اجتماعی)
- نوع تاریخی (سنت‌های حاکم بر تاریخ بشر)
- نوع هستی‌شناختی (محدود و محاط بودن انسان در هستی)

از سوی دیگر، وقوع عمل آدمی با چالش‌هایی نیز همراه است. این چالش‌ها از آن‌جا ناشی می‌شوند که در درون انسان وحدتی تام برقرار نیست، بلکه میان نیروهای مختلف درونی تزاومی در جریان است؛ همچون تراحم میان میل‌های فرودست (غریزه) و میل‌های فرادست (فطرت خداجو)، و میان عقل و میل‌های فرودست، و میان میل‌ها و اراده. با وجود محدودیت‌ها و چالش‌ها، انسان واجد عمل است. به عبارت دیگر، رفتارهایی از انسان سر می‌زنند که می‌توان آنها را به معنای دقیق کلمه به وی منتسب ساخت (۱۲).

از آن‌جایی که تفکر مراقبتی مبنای انگیزشی همراه با دغدغه‌مندی و عاطفه دارد، لذا این تفکر با زیرساخت‌های شناختی همراه با اراده و اختیار به مرحله عمل می‌رسد. در صورتی که این عمل برخاسته از تفکر

را برطرف سازد و عدالت و مراقبت را به «ازدواج یکدیگر» درآورد. از این منظر، اصل عدالت و رعایت حق، کمترین حد اخلاق و کف اخلاقیات به شمار می‌رود که نباید از آن به هیچ روی تخطی کرد. «لیکن مراقبت، آرمانی اخلاقی است» که باید به آن نزدیک شد. بر این اساس اخلاق مراقبت، نگرشی اخلاقی است که «جامعه شکننده ما» سخت‌بدان نیازمند است. بدین ترتیب، عدالت و مراقبت را نه بدیل یا رقیب یکدیگر، بلکه مکمل همدیگرند (۸). خواجه‌نصیرالدین طوسی نیز با تحلیل مفهوم عدالت و ارجمندی آن و بیان نسبت آن با تفضل یا احسان می‌نویسد: «تفضل از عدالت شریف‌تر است از آن جهت که مبالغت است در عدالت نه از آن جهت که خارج است از عدالت» (۹).

افزون بر آن، نگاه غربی‌ها و تلاش آنها در جهت تکمیل اخلاق مبتنی بر عدالت به وسیله اخلاق مبتنی بر مراقبت، یادآور نوع تفسیری است که درباره تفاوت عدالت و احسان یا محبت در فرهنگ دینی و اخلاقی ما وجود دارد. در قرآن کریم آمده است: «ان الله تامل بالعدل و الاحسان» (نحل، ۹۰). امام علی (ع) در تفسیر این آیه می‌فرماید: «العدل الانصاف و الاحسان، التفضل»؛ عدل انصاف است و احسان نیکویی کردن. مفسران مقصود از احسان را نیکویی کردن به دیگران می‌دانند، به این صورت که نیکویی را به نیکویی بیشتر و بدی را به بدی کمتر پاسخ دهیم. پیش دستی در نیکویی کردن لازمه احسان است (۱۰). طبق این تحلیل در حالی که غالباً در عدالت، جبران عمل دیگران مورد نظر است، در احسان چنین نیست و شخص به گونه‌ای خودخواسته پیش قدم در نیکویی می‌شود و این همان اخلاق مراقبت است. طبق تحلیل دیگری چهار قاعده در باب اخلاق اجتماعی اسلامی^{۱۴} از متون دینی استخراج می‌شود که عبارتند از:

- ۱) اصل عدالت
- ۲) اصل احسان
- ۳) اصل تقدم،
- ۴) اصل رعایت اولویت.

آنگاه اصل احسان مکمل اصل عدالت معرفی می‌گردد و در توضیح اصل چهارم، این نکته گوشزد می‌شود که تکلیف ما در برابر همگان یکسان نیست و به مقداری که با کسی رابطه نزدیک‌تری داریم، تکلیف ما بیشتر خواهد بود (۸). در متون اخلاقی ما بر تقدم محبت و احسان بر عدالت به شکل‌های گوناگونی تأکید شده است. برای نمونه ابن مسکویه هنگام بحث از عدالت این دیدگاه را مطرح می‌کند که عده‌ای محبت را برتر از عدالت می‌دانند و در غیاب محبت است که ناگزیر به عدالت رضایت داده‌اند. سپس می‌گوید ارسطو نیز این نظر را تقویت کرده است (۱۱).

در تبیین مبانی فلسفی تفکر مراقبتی می‌توان به حکمت عملی که بخش مهمی از فلسفه بوده است، توجه کرد. در حکمت عملی به جنبه‌های فردی و اجتماعی رفتار افراد توجه می‌شود. وقتی از حکمت عملی سخن می‌گوییم از یک سو با خرد و اندیشه سر و کار داریم و از سوی دیگر با اخلاق، به عبارت دیگر صرفاً با اندیشه‌های انتزاعی روبه‌رو نیستیم، بلکه به جنبه‌های عملی اندیشه نیز توجه می‌کنیم. در تفکر

دکتر معصومه صمدی و همکاران: تبیین اجزاء قوام‌بخش تفکر مراقبتی با تأکید بر مبانی و پیامدهای اخلاقی آن در برنامه فلسفه برای کودکان (فبک)

رویکرد وسیع، بصیرت و بلندنظری فرد که برخاسته از نوعی جهان‌بینی اخلاقی و همه‌گیر است، می‌باشد. قطعاً این نوع قدرت قضاوت در افرادی مشاهده می‌شود که از سنین کم، در معرض معماهای اخلاقی، چالش‌های انتخاب بین صحیح و غلط، تضاد بین حقیقت و منافع، توانایی قائل شدن حق برای طرف مقابل در پی فرض خود به جای دیگران و بسیاری جنبه‌های دیگر «مراقبت» از اخلاق است که در بعد گفت‌وگو تا حد زیادی توسط کلیدواژه تفکر مراقبتی در برنامه فبک و از طریق اجتماع پژوهش اخلاقی پوشش داده می‌شود. پژوهش‌گر با این جمع‌بندی در تلاش است قدمت و اهمیت موضوع تفکر مراقبتی در عین جدید و نو بودن آن را در این قسمت مورد تأکید قرار دهد؛ چرا که رعایت چارچوب‌های اخلاقی موضوعی تازه نیست و کاربرد بدیع آن در برنامه «فبک» نوعی ادای دین به تأکید فلسفه، دین و علم در طول تاریخ بر اهمیت رعایت قوانین اخلاقی برای بشر است.

روش‌های ارائه تفکر مراقبتی در برنامه فبک

تفکر مراقبتی در کنار تفکر انتقادی و خلاقانه، در اجتماع پژوهش فلسفی در برنامه فبک ایجاد می‌شود. برای ایجاد توانایی مهم انتقادگری و مسأله‌سنجی در کودکان، تأکیدات و پژوهش‌های زیادی صورت گرفته است و مسیر روشنی را می‌توان در اختیار والدین و مربیان قرار داد. از طرفی کمتر والدینی پیدا می‌شوند که به پرورش خلاقیت در فرزند خود بی‌اعتنا بوده و از روش‌های ایجاد خلاقیت در فرزند خود آگاهی نسبی نداشته باشند.

مراقبتی مبنای ارادی و شناختی نداشته باشد تعبیری کامل از به فعلیت رسیدن تفکر مراقبتی نمی‌باشد. عمل انسان به‌منزله عامل، دارای الزاماتی نیز می‌باشد که عبارتند از مسئولیت‌آور بودن، هویت‌ساز بودن، دارای آثار عینی بودن و پویا بودن عمل (۱۲). تفکر مراقبتی نیز عملی مسئولیت‌آور است که با انگیزه عاطفی آغاز می‌شود. این عمل هویتی ساخته شده توسط فرد برای عامل ایجاد می‌کند، و زمانی که مؤلفه‌های تفکر مراقبتی را با جنبه‌های همدلی، ارزش‌گذارانه، عاطفی، هنجاری و فعالانه مشاهده می‌کنیم به مرحله عینیت رسیده است. این عمل نه تنها ایستا نیست، بلکه بینش همراه با پویایی فردی و اجتماعی ایجاد می‌کند. در نظریات علمی، ابتدا می‌توان ریشه‌های فضایل اخلاقی را در نظریه افلاطون شناسایی کرد؛ چرا که او تأکید بر مزین شدن و پرورش سجایای اخلاقی را در بحث تربیت کودکان جزء عناصر مهم و کلیدی می‌دانست. سپس ارسطو برای فضایل اخلاقی، ساختار منطقی قائل شد که فرد در هر مرحله از رشد خود به آن‌ها مجهز می‌شد. در نظریات دانشمندان تربیتی، رد پای تربیت‌پذیری اخلاقی بسیار پررنگ‌تر دیده می‌شود. به عنوان مثال، در نظریه ژان ژاک روسو، مراحل رشد اخلاقی با توجه به قدرت قوه قضاوت و استدلال اخلاقی در هر مرحله توسط افراد قابل سنجش است و در نهایت، نظریه رشد اخلاقی کلبرگ مطرح می‌شود که مراحل رشد اخلاقی را با توجه به توانایی قضاوت افراد در مسائل اخلاقی در یک پیوستار نشان می‌دهد. بر اساس نظریه کلبرگ، رشد اخلاقی^{۱۴} در این مراحل که با پاسخ افراد به مسائل پیچیده اخلاقی در هر گروه سنی تعریف می‌شود، در نهایت به چنان پیشرفت و پیچیدگی می‌رسد که در بعضی افراد اصولاً هیچ‌گاه مراحل سطح بالای رشد اخلاقی مشاهده نخواهد شد. مراحل آخر، مستلزم رشد و توسعه قوه قضاوت اخلاقی و

نگاره ۱: روش‌های ارائه تفکر مراقبتی در برنامه «فبک» (۱۳)

ابتدا افراد فرا می‌گیرند که چگونه توجه فعال نسبت به مسائل اخلاقی اطراف خود داشته باشند، سپس مسائل قابل ارزش‌گذاری را کشف کنند و در نهایت، در مقام قضاوت اخلاقی، مسائل را در بونته مقایسه قرار دهند تا بتوانند اهمیت مسائل اخلاقی را ارزش‌گذاری کنند.

برای تبیین روش‌های ارائه تفکر مراقبتی، از توجه دادن به ابراز قدردانی و ارزش‌گذاران آغاز می‌شود. برای ایجاد تفکر مراقبتی، نیاز به آموزش توجه فعال به مسائل برای کشف ارزش‌ها به خصوص ارزش‌های اخلاقی از طریق بالا بردن حساسیت در این زمینه است. برای این مهم،

حالت، فرد از مراحل اولیه آموزش، آزمون و خطا، انحرافات قابل چشم‌پوشی و تأمل حین تصمیم‌گیری، گذر می‌کند و به شکلی حرفه‌ای قوانین اخلاقی را به شکل مسیری برای حرکت برای خود در می‌آورد. حرکت در این مسیر، سهل، صحیح و خودکار است و نیاز به مرجعی برای نظارت ندارد.

۴. تخیل اخلاقی^{۱۵}: قطعاً هر داستان اخلاقی‌ای که مورد قضاوت قرار می‌گیرد، نیاز به تصور و تخیل دارد. چرا که هر عنصر و بخش آن به شکل مستقیم قابل دسترسی نیست و مرور پیچیدگی‌های آن می‌تواند به قضاوت صحیح بیانجامد. پس در این حین، توانایی تصور وقایع، قدرت فرض کردن، خود را به جای دیگران گذاشتن، نگاه به مسأله‌های پیچیده اخلاقی از بالا به عنوان یک کلیت، و خود و منافع خود را از موقعیت خاص حذف کردن به عنوان یک توانایی، نیازمند تصور ابعادی است که الزاماً فرد آن‌ها را تجربه نکرده است و یا حتی واقعی نیست و باید در آموزش تفکر مراقبتی مورد تأکید قرار گیرد. در آموزه‌های اسلامی اصلی تحت عنوان دفع افسد به فاسد وجود دارد که تخیل اخلاقی می‌تواند به شدت به رعایت این اصل کمک کند.

۵. تفکر خلاقانه: در تفکر مراقبتی، بعد بسیار مهم دیگری وجود دارد که عنوان تفکر خلاقانه را به خود گرفته است. در این بعد، برای رسیدن به تفکر مراقبتی، نیازمند توانایی تفکر عمیق هستیم. تفکری که خارج از سطحی‌نگری و حرکت روی خط همیشگی، به کاربرد واقعی تفکر، یعنی تجزیه و تحلیل و استدلال موضوع در لحظه برای رسیدن به نتیجه در هر موضوع بدیع و پیچیده بپردازد. در این بعد از تفکر مراقبتی، کودک پس از سر و کار داشتن با انواع مسائل اخلاقی پیچیده، می‌آموزد همواره فعالانه به دنبال زاویه‌ای جدید برای نگاه کردن به مسائل باشد تا به راه‌حل جدید برسد، نه این‌که کوله‌باری از قوانین اخلاقی را در حافظه انباشته کند که تا حد زیادی تسلط او را بر تصمیم‌گیری در گستره مسائل نوی اخلاقی در آینده محدود خواهد کرد. تفکر خلاقانه نیز همچون تخیل اخلاقی می‌تواند در شرایط تراجم دو امر با یکدیگر، به ما کمک کند تا آن چیزی را که معقول‌تر است، انتخاب کنیم.

۶. سازگاری منطقی: در سازگاری منطقی، فرد می‌آموزد با نظم بخشی به افکار خود، در برخورد با مسائل اخلاقی، راه جدیدی را برای هر مسأله پیدا کند. فرد پس از حل هر مسأله، به سازگاری فکری و منطقی جدیدی دست پیدا می‌کند که در حل مسائل بعدی می‌تواند راه‌گشا باشد.

۷. استقلال و تفکر برای خود: در بعد بعدی تفکر مراقبتی، یعنی استقلال و تفکر برای خود، تفکر مراقبتی بر پرورش یک انسان مسئولیت‌پذیر تأکید می‌کند. انسانی که این بعد در او نهادینه شده است، در موقعیت‌های اخلاقی، می‌اندیشد، تصمیم می‌گیرد و با اطمینان بر قضاوت اخلاقی خود عمل می‌کند. با پرورش چنین افرادی، از همراهی بی‌دلیل و شنا کردن در جهت جریان آب که بارها در جامعه اتفاق می‌افتد می‌توان جلوگیری کرد؛ زیرا همه افراد با قاطعیت توانایی تصمیم‌گیری خود را پرورش می‌دهند و با اطمینان به آن با قاطعیت و بدون شک و شبهه بر اساس آن عمل می‌کنند.

روش دیگری که برای رسیدن به تفکر مراقبتی، مورد توجه قرار می‌گیرد، پرورش هیجانان و آموزش ابراز عاطفه به اطرافیان است. فرد می‌آموزد با هیجانان خود به شکل بعدی که باید مورد توجه قرار گیرد و نیازمند پرورش است، برخورد کند و اهمیت و ریشه و دلیل احساسات خود را بشناسد. در نهایت، به رشد شخصی می‌رسد که «خودآگاهی» در او قوت می‌گیرد. او می‌آموزد که احساسات ایجاد شده در پی آگاهی را کشف و ردگیری کند. «بعد شناختی تفکر مراقبتی به کاوش در عواطف و هیجانان متوقف نمی‌شود، بلکه ارتباط این هیجانان با قضاوت‌ها و رویکردهای متعاقب آن‌ها و موقعیت‌هایی را نیز بررسی می‌کند که به تولید هیجانان مختلف منجر می‌شود. به عنوان نمونه، حالت هیجانی مثبت به تفکرات خوش‌بینانه و حالت هیجانی منفی به تفکرات بدبینانه منجر می‌شود.» (۱۴).

با روش بعدی، به افراد آموزش داده می‌شود، با دوری از انفعال، و با نگاهی سازنده و فعالانه به مسائل اخلاقی ورود کنند. در «ورود فعالانه به مسائل»، افراد فعالیت‌های شناختی را می‌شناسند و طبقه‌بندی می‌کنند. موقع بروز چالش اخلاقی، به مرور یاد می‌گیرند از کدام فعالیت شناختی در چه موقعیتی بهره ببرند. از این نوع فعالیت‌ها، می‌توان داوری خلاقانه را مثال زد. قضاوت اخلاقی در چالش‌های جدید، گاهی نیازمند خلاقیت و نگاهی نو و بدیع است، که در این روش مورد تأکید قرار می‌گیرد.

الزام به هنجارها، قدم اساسی برای رسیدن به تفکر مراقبتی است. برای رسیدن به تفکر مراقبتی، باید به اهمیت الزام به هنجارهای اخلاقی در مقابل ناهنجاری‌ها تأکید شود و در بطن این آموزش‌ها، اجزای بازتاب عمل مراقبتی در فرد تقویت می‌شود. فرد با ملزم دانستن خود برای حرکت در مسیر هنجار، از این مهم سود می‌برد.

ابعاد مختلف تفکر مراقبتی در برنامه فبک

ابعاد مختلف تفکر مراقبتی در برنامه فبک عبارتند از (۱۳):

۱. غور در مفاهیم اخلاقی: از ابعاد تفکر مراقبتی، در برنامه فبک، می‌توان به درگیر شدن با مفاهیم اخلاقی اشاره کرد که در این تفحص، توجه به خودشناسی در مراقبت از تفکر، دارای مرتبه‌ای ارزشمند است. در اجتماع پژوهشی که توسط برنامه فبک شکل می‌گیرد، توجه به خودشناسی و مراقبت از تفکر اهمیت پیدا می‌کند و به صورت غیرمستقیم در چارچوب مفاهیم اخلاقی مطرح می‌شود.

۲. موقعیت‌نگری: در موقعیت‌نگری، فرد چنان به قضاوت اخلاقی مسلط می‌شود که به صورت ماشینی و ربات‌گونه با قوانین برخورد نمی‌کند؛ بلکه این توانایی و انعطاف‌پذیری ذهنی را دارد که قانون اخلاقی‌ای که فراگرفته است را به شکل یک کلیت دارای دلیل و هدف ببیند. پس به راحتی می‌تواند در انواع موقعیت‌های متفاوت با ساختار یکسان از همان قانون ساده بهره‌بردار و از انحراف از مسیر درستی که یک‌بار فرا گرفته است، و تذکر مجدد، بی‌نیاز شود.

۳. ملکه شدن فضایل اخلاقی: در ملکه شدن یک فضیلت اخلاقی، مقید بودن به قوانین اخلاقی برای فرد به صورت خودکار درمی‌آید. در این

دکتر معصومه صمدی و همکاران: تبیین اجزاء قوام‌بخش تفکر مراقبتی با تأکید بر مبانی و پیامدهای اخلاقی آن در برنامه فلسفه برای کودکان (فبک)

شورش‌گرانی جامعه‌گریز. البته می‌توان پذیرفت که ممکن است این عقلانیت تا حدی ابتدایی و نیازمند پرورش و هدایت مربی باشد، اما با این حال، به حساب آوردن آن، تا حد زیادی در تغییر رویکرد آموزش تفکر مراقبتی به کودکان مؤثر است.

۸. عقلانیت: در بعد عقلانیت تفکر مراقبتی، بر خلاف بسیاری از دیدگاه‌ها، ما ابتدا وجود عقلانیت در وجود کودکان را به‌عنوان اصلی اساسی می‌پذیریم. این پذیرش کمک می‌کند تا کودکان را افرادی مشارکت‌کننده در عمل به قوانین منطق و اخلاق در نظر بگیریم، نه

جدول ۱: ابعاد تفکر مراقبتی در برنامه «فبک»

عقلانیت	استقلال، تفکر برای خود	سازگاری منطقی	تفکر خلاقانه	تخیل اخلاقی	ملکه شدن فضائل اخلاقی	موقعیت‌نگری	غور در مفاهیم اخلاقی
توجه به وجود عقلانیت در حال رشد کودک	مسئولیت‌پذیری و توانایی تصمیم‌گیری	نظم بخشی به افکار	تفکر عمیق منجر به داوری	قدرت تصور در مراحل قضاوت	تمرین برای اخلاقی بودن	شناور بودن قضاوت‌ها نسبت به هر موقعیت	توجه به خودشناسی و مراقبت

چالش‌های عملی. نکته مهم این است که این موارد چالش‌برانگیز مشخصاً برای تفکر مراقبتی مشکلی ایجاد نمی‌کنند و بعضی از موارد آن تا حد زیادی متوجه انتقادهایی است که بر برنامه فبک و از آن مهم‌تر، بر روش اجتماع پژوهشی وارد می‌شود. در نگاره ۲ چالش‌های مذکور نشان داده شده است.

موانع فراروی تفکر مراقبتی در برنامه فبک

تفکر مراقبتی نیز مانند انواع دیگر تفکر در برنامه فبک در عمل می‌تواند با چالش‌هایی روبرو شود که عملاً رسیدن به اهداف والای آن را به مخاطره بیندازد. می‌توان این موانع را به دو گروه تقسیم کرد. گروه چالش‌هایی که در مقام نظر چالش‌برانگیز یا سؤال‌برانگیزند و دیگری

موانع و چالش‌ها از حیث نظری													
اختلال مولفه‌های توجهی حافظه کاری	به کارگیری روش‌های نامتناسب با تکلیف	ضعف حافظه کاری	توجه به علم یا روش انسان‌گرایی کلاسیک	آموزش با روش تلقین	ممانعت از آموزش تفکر انتقادی	محدودیت افکار والدین	ارزشیابی در طول و انتهای برنامه	کمبود ابزار سنجش و پژوهش	تالیف داستان‌های کسواو	نسبیت‌گرایی	نادیده گرفتن جنسیت	رخنه میان مقام نظر و عمل	خلافتی
درک کلامی ناکارآمد	انتخاب روش‌های نامناسب	ضعف در استدلال سیال در بعضی کودکان	وحدت تحقیق علمی	نهیست تفکر انتقادی و منطق غیر صوری	آموزش برای تفکر انتقادی	توجه به وظیفه رشد قضاوت	فقدان نظام منسجم ارزش‌یابی	پیشینه پژوهشی اندک	عدم بومی‌سازی	توجه به گفتگوی غایت‌نکر	توجه به تفاوت‌های جنسیتی	نیاز به راه حل در آموزش	ایجاد نیت‌گرایی در کودکان

نگاره ۲: موانع فراروی تفکر مراقبتی در برنامه «فبک»

این جمع‌بندی بسان نقشه‌ای ذهنی در خصوص مفهوم «تفکر مراقبتی»، برای اولین بار به منظور ارائه اطلاعات جامع در یک نگاه توسط محقق به شکل نمودار طراحی شده است.

نتیجه‌گیری

تبیین مفهومی تفکر مراقبتی در برنامه فبک

در نگاره ۳ سعی شده است شالوده‌ای از اطلاعات پایه‌ای موجود در خصوص تفکر مراقبتی بسط یابد و توضیح داده شود.

مفهوم	مبانی	اصول	ابعاد	روش ارائه
تفکر مراقبتی در بستر اجتماع پژوهشی شکل گرفته و رشد پیدا می‌کند. چرا که منش و خردمندی در ساختار اجتماعی سبب شکل‌گیری این تفکر خواهد شد. این مفهوم به صورت جنبه‌های متفاوت به منصفه ظهور می‌رسد. مانند همدلی، عطف، هنجار مداری، فعال بودن و ارزش گذاری	فلسفی: کمال؛ هدف تفکر مراقبتی واقعی بودن اصول اخلاق حسن و قبح اعمال علمی: نظریه رشد اخلاقی؛ پرورش فضیلت در نظریه افلاطون ساختار منطقی فضایل در نظریه ارسطو اهمیت استدلال اخلاقی در نظریه روسو تفاوت پاسخ به چالش‌های اخلاقی در مراحل کولبرگ	توجه به فرد مراقب و هدف: ایفای نقش افراد جامعه از فرد مراقبت دهنده تا فرد مراقبت شونده ضرورت توجه به ایجاد چرخه دائمی مراقبت در جامعه اعتقاد و اطاعت از ارزش‌های اخلاقی مطلق و اعتباری؛ در وهله اول، ایجاد اعتقاد به اصول اخلاقی در افراد جامعه سپس ایجاد بستر مناسب جهت عمل به این اعتقادات توسط مدیران و سیاست‌گذاران جامعه به وسیله ایجاد التزام و رعایت این قوانین	توجه به وجود عقلانیت در حال رشد در کودک مسئولیت‌پذیری و توانایی تصمیم‌گیری سازگاری منطقی و نظم بخشی به افکار تفکر خلاق در پی تفکر عمیق برای رشد قوه قضاوت قدرت تخیل و تصور در قضاوت اخلاقی ملکه شدن فضائل اخلاقی برای خودکار شدن اخلاقی بودن موقعیت‌نگری در شرایط مختلف غور در مفاهیم اخلاقی به وسیله خودشناسی و مراقبت	ابراز قدردانی و ارزش گزاردن از طریق مقایسه اهمیت مسائل نسبت به هم پرورش و ابراز عاطفه در پی آگاهی ورودی فعالانه به مسائل مثل داوری‌های خلاقانه الزام به هنجار در مقابل ناهنجاری‌ها و تقویت حقیقی اجزای بازتابنده عمل و مراقبت همدلی و توانایی در ک افکار و احساسات دیگران

نگاره ۳: تفکر مراقبتی در حوزه «آموزش فلسفه برای کودک»

ستون بعدی، ابعاد تفکر مراقبتی را به شکل نمودار و خلاصه نشان می‌دهد. هشت مورد زیر جزو ابعادی هستند که در تفکر مراقبتی می‌توان از آن‌ها نام برد. مورد اول، توجه به وجود عقلانیت در حال رشد در کودک به معنای قائل شدن توانایی هر چند ابتدایی تعقل و استدلال در افراد هنگام آموزش تفکر مراقبتی در اجتماع پژوهشی است. بعد دیگر مسئولیت‌پذیری، توانایی تصمیم‌گیری و تعهد نسبت به تصمیم‌گیری در موقعیت‌های اخلاقی است، سازگاری منطقی و نظم‌بخشی به افکار نشان می‌دهد چگونه فرد برای رسیدن به بهترین قضاوت اخلاقی، افکار خود را در شرایط مختلف و نو سازگار می‌کند. تفکر خلاق در پی تفکر عمیق برای رشد قوه قضاوت، خود را آشکار می‌کند؛ این‌که فرد با استفاده از قوه خلاقیت خود می‌تواند در خصوص شرایط مختلف، تصمیمات متنوع و کارا اتخاذ کند. قدرت تخیل و تصور در قضاوت اخلاقی، به فرد کمک می‌کند خود را در موقعیت‌های مختلف و چالش‌های اخلاقی فرضی تصور کند و بتواند بدون تجربه واقعی این موقعیت‌ها، قضاوت صحیح را انجام دهد. ملکه شدن فضائل اخلاقی برای خودکار شدن فرآیند تفکر مراقبتی و به عبارت دیگر، اخلاقی بودن بدون نیاز به نظارت بیرونی است. موقعیت‌نگری در شرایط مختلف، سبب می‌شود که فرد در موقعیت‌های گوناگون از خود انعطاف‌پذیری نشان دهد و در نهایت، غور در مفاهیم اخلاقی به وسیله خودشناسی و مراقبت صورت می‌پذیرد.

در ابتدا از بحث مفهوم‌سازی شروع شده است. تفکر مراقبتی در یک اجتماع پژوهشی تحقق می‌یابد؛ در بستر جامعه مقید به یک منش و نیز در بستر خردمندی اتفاق می‌افتد. در ستون دوم، مبانی فلسفی و علمی تفکر مراقبتی نشان داده شده است؛ در قسمت فلسفی، شاهد پیشینه‌ای قدیمی از نظرات فلسفی در خصوص بحث اخلاق هستیم، چرا که یکی از سرفصل‌های آموزش تفکر مراقبتی در اجتماع پژوهش، رعایت اخلاق در خلال گفت‌وگوست. در اینجا ابتدا به هدف تفکر مراقبتی که دستیابی به کمال و سعادت بشریست، توجه شده، سپس به اصل واقعی بودن قوانین اخلاق رسیده و در نهایت به تأیید حسن و قبح اعمال می‌رسیم. در نمایش اصول تفکر مراقبتی، عامل اول، توجه به فرد مراقب و هدف مراقبت است؛ در این مبنا، ابتدا بر ایفای نقش افراد جامعه به عنوان فرد مراقبت‌کننده تأکید شده است و سپس از نگاه دیگر، ایفای نقش به‌عنوان فرد مراقبت‌شونده مورد بررسی قرار گرفته است. ضرورت توجه به ایجاد چرخه دائمی مراقبت در جامعه، نکته‌ای است که در بعد اجتماعی و نگاه گسترده تفکر مراقبتی به آن تأکید می‌شود. عامل دوم، دو اصل اعتقاد و اطاعت از ارزش‌های اخلاقی مطلق و اعتباری است؛ به این معنا که در وهله اول، در افراد جامعه، التزام به اعتقاد به اصول اخلاقی ایجاد شده و سپس توسط سیاست‌گذاران و رهبران جامعه، بستر مناسب جهت عمل به این اعتقادات ایجاد شود.

دکتر معصومه صمدی و همکاران: تبیین اجزاء قوام‌بخش تفکر مراقبتی با تأکید بر مبانی و پیامدهای اخلاقی آن در برنامه فلسفه برای کودکان (فبک)

مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در قالب برنامه فلسفه برای کودکان و توجه به روش‌های صحیح تفکر مراقبتی اشاره کرد. همچنین برای پژوهش‌های آتی، به پژوهش‌گران پیشنهاد می‌شود بر مبانی اصلی (فلسفی، روان‌شناسانه و دینی)، اصول، عوامل ایجادکننده، موانع و ابعاد تفکر مراقبتی با مقایسه بین متون فلسفی، دینی و روانشناسی تمرکز نموده و با انجام مطالعات میدانی و توصیفی خلأهای موجود در این زمینه را پر نمایند. طراحی ابزارهای سنجش، چک لیست‌های ارزیابی و دیگر ابزارهای آماری در حوزه برنامه فلسفه برای کودکان و به‌خصوص تفکر مراقبتی از جمله نیازهای اساسی پژوهشی در این حوزه است.

ملاحظه‌های اخلاقی

در این پژوهش مروری با معرفی منابع مورد استفاده، اصل اخلاقی امانت داری علمی رعایت و حق معنوی مولفین آثار محترم شمرده شده است. همچنین تضاد منافع مورد توجه قرار گرفته.

واژه نامه

1. Ethical characteristics	خصوصیات اخلاقی
2. Responsibility	مسئولیت پذیری
3. Curriculum	برنامه آموزشی
4. Creative thinking	تفکر خلاق
5. Social-communication skills	مهارت ارتباطی-اجتماعی
6. Care thinking	تفکر مراقبتی
7. Mutual connection	ارتباط متقابل
8. Empathy	همدلی
9. Ethical judgment	قضاوت اخلاقی
10. Religious thinking	تفکر دینی
11. Care ethics	اخلاق مراقبتی
12. Islamic-social ethics	اخلاق اجتماعی-اسلامی
13. Philosophy of ethics	فلسفه اخلاق
14. Development of ethics	رشد اخلاق
15. Moral imagination	تخیل اخلاقی

References

1. Yarigholi B. (2020). Levinas's ethical theory of the other and its implications on education. *Ethics in Science and Technology*; 15 (1): 8-14. (In Persian).
2. Emadi SR, Shiri G. (2020). Identifying the dimensions of ethics in educational technology. *Ethics in Science and Technology*; 15:92-100. (In Persian).
3. Ghayomi Bidhandi A, Etemad Ahari A. (2020). Effective factors on educating ethics in schools. *Ethics in Science and Technology*; 14:142-151. (In Persian).
4. Brenifier O. (2008). Caring thinking about caring thinking. Revision and suggestions by Janet Poulton. Available at: <http://www.buf.no/en/read/txt/?page=ob-ct00>

اما در مورد ستون آخر، یعنی روش‌های ارائه (عملی) تفکر مراقبتی، باید از قدردانی شروع کرد؛ یعنی ابراز قدردانی و ارزش گذاردن نسبت به موضوعات گوناگون از طریق مقایسه اهمیت مسائل نسبت به هم. این قدردانی و ارزش گذاردن از طریق دستیابی به توانایی بررسی ارزش این موضوعات پدید می‌آید. مورد دوم، پرورش و ابراز عاطفه در پی آگاهی است؛ یعنی فرد نسبت به عواطف و دلایل آن، آگاهی و مدیریت پیدا کند. ورود فعالانه به مسائل مثل داورهای خلاقانه، مورد بعدی است که نشان می‌دهد فرد در پی رشد اخلاقی، از انفعال به فعالیت می‌رسد و به صورت خودکار و روان با استفاده از خلاقیت، تصمیم‌های بدیع می‌گیرد. فرد در الزام به هنجار در مقابل ناهنجاری‌ها، می‌آموزد اجزای بازتابنده عمل و مراقبت را در توانایی‌های خود به شکلی حقیقی تقویت کند؛ و در مورد آخر، فرد همدلی را می‌آموزد و این که توانایی درک افکار و احساسات دیگران را پیدا کند (۱۵-۱۹).

بی‌گمان مولفه‌های مفهومی به نام تفکر مراقبتی در منابع گوناگون و به‌صورت پراکنده بیان شده است. از این نظر گاه عدم انسجامی میان تصورات مختلف از این مفهوم وجود دارد و هر بیانی جنبه‌ای از آن را هویدا کرده است و از این رو نتوانسته است غنای آن را به‌درستی نشان دهد. در پژوهش حاضر سعی شد تا با بررسی منابع گوناگون، مفهومی به نام تفکر مراقبتی در حوزه فبک را به نحو جامع مورد بررسی قرار دهیم و تبیین و چارچوبی کامل از آن را، آنچنان که در نمودار ۵ ترسیم شده، و در کل این پژوهش بسط یافته است، ارائه دهیم. این مفهوم به جنبه‌های اجتماعی و فرافردی و نیز جنبه‌های احساسی و عاطفی تفکر می‌پردازد و از دل مبانی فلسفی و علمی برخاسته است. این مفهوم اصول و ابعاد خاصی دارد و به روش‌های ویژه‌ای در فبک پیاده می‌شود. همچنین دلالت‌های اخلاقی منطقی در این مفهوم تشریح شده‌اند. تمام مؤلفه‌های مذکور، مفهومی به نام تفکر مراقبتی را می‌سازند. این مفهوم‌سازی می‌تواند به‌عنوان مبنایی نظری در تئوری‌ها و راهکارهای مختلفی که در حوزه فبک طرح می‌شود، مورد استفاده قرار گیرد.

بنا بر آنچه گفته شد، آنچه که از اهمیت بسزایی برخوردار است، این است که در آموزش تفکر مراقبتی، با حجم زیادی از مطالب و محتواها سر و کار داریم که بومی نشده است، بنابراین نیاز است تا با بومی‌سازی برخی از محتواها و نیز تأمل بیشتر و مبنایی‌تر بر غایت این آموزش، ضمن بهره بردن از ویژگی‌های بسیار مثبت تفکر مراقبتی، سوبه‌های اخلاقی این نوع از تفکر را مضاعف کنیم. این تحقیق با نشان دادن جغرافیای مفهومی تفکر مراقبتی، ویژگی‌های مثبت اخلاقی این نوع تفکر را برجسته کرده است و در ضمن از نقص‌های آن نیز غفلت نورزیده است و با اشاره به موانع موجود بر سر راه آن، سرخط‌های کلی برای رفع این نواقص را ارائه داده است تا از این طریق بتوان این نوع تفکر را که واجد ویژگی‌های بسیار مثبتی است، در خدمت ارزش‌های متعالی اخلاقی قرار داد.

از جمله پیشنهادات پژوهش، می‌توان به تأکید بر پویایی و خلاقانه شدن روش آموزشی برنامه تفکرورزی برای کودکان، اهمیت به بعد پرورش در کنار آموزش در نظام آموزشی، بهبود نقایص رفتاری و آموزش

Iran/Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies. (In Persian).

16. Rahimzadeh L. (2020). Explain the concept of caring thinking in the field of teaching philosophy to children to design a conceptual framework. [Ph.D. thesis]. Iran/Tehran: Islamic Azad University. (In Persian).
17. Hamidi F, Imam Jom'e M, Nami A. (2020). The effect of teaching philosophy on the caring thinking of elementary students. *Modern Educational Thoughts*; 16(3): 69-88. (In Persian).
18. Brunt J. (2003). Caring thinking: the new intelligence. *Australasian Journal of Gifted Education*; 130: 13-25.
19. Gardner ST. (2012). Teaching children to think ethically. *Analytic Teaching and Philosophical Praxis*; 32(2):75- 81
20. Luiselli JK, Putnam RF, Handler MW, Feinberg AB. (2005). Whole-school positive behaviour support: effects on student discipline problems and academic performance. *Educational psychology*; 25(2-3):183-198
21. Lipman M. (2004). Philosophy for children's debt to Dewey. *Pragmatism, Education, and Children: Studies in Pragmatism and Values*; 192: 141-151
22. Sharp AM. (2014). The other dimension of caring thinking. *Journal of Philosophy in Schools*; 1(1).
5. Lipman M. (2003). *Thinking in education*. 2nd ed. Cambridge and Massachusetts: Cambridge University Press.
6. Lipman M. (1995). Moral education higher-order thinking and philosophy for children. *Early Child Development and Care*; 107(1): 61-67
7. Sharp AM. (2007). Education of the emotions in the classroom community of inquiry. *Gifted Education International*; 22(2): 248- 257.
8. Hult R. (1979). On pedagogical caring. *Educational Theory*; 29: 237-43
9. Noddings N. (2003). Caring: a feminine approach to ethics and moral education. 1st ed. Berkeley: University of California Press.
10. Hamzah A. (2019). A comparative review of caring thinking and its implications on teaching and learning. *Malaysian Journal of Learning and Instruction*; 15(1): 83-104.
11. Eslami SH. (2008). Gender and care ethics. *Journal of Women's Socio-Cultural Council*; 11(24). (In Persian).
12. Toosi KN. (1994). *Naseri ethics*. 5th ed. Iran/Tehran: Kharazmi Publication. (In Persian).
13. Tabatabaei SM. (2012). *Al-Mizan*. 1st ed. Beirut: Alami Publication. (In Arabic).
14. Ibn Moskoyeh A. (1966). *Refinement of ethics*. 2nd ed. Beirut: American Society in Beirut. (In Arabic).
15. Bagheri No'parast K. (2015). *A critical look at the philosophy of Islamic education*. 1st ed.